

TAKÁCS László (beosztott egy vállalatnál)

1981-1982

„Valahogy úgy gondolták, hogy az ilyen elesett emberekből csinálunk majd egy új értelmiséget.”

„Álmomban nem gondoltam volna, hogy tisztviselő lehetek.”

„Elbujkáltam és többet nem kerültem napfényre.”

„Körülbelül van tizenhárom nadrágom és körülbelül harmincegy pár cipőm.”

Önéletrajz:

Alulírott, Takács László, Budapesten, 1930-ban, január 8-án születtem. Munkáscsaládból származom. Apám tudomásom szerint már a Tanácsköztársaság bukása után, mint baloldali nyilvántartott szerepelt. Baloldali magatartása miatt többet volt munkanélküli, mint aktív dolgozó. 1945-ben, mint kiemelt kádert, a Tanács körüti Magyar Nemzeti Bankhoz helyezték.

Apám baloldali magatartása családját nehéz helyzetbe juttatta. Sokszori munkanélkülisége miatt anyám kényszerült házakhoz járni mosni, takarítani. Szűkös napi keresetéből alig sikerült megoldani a mindennapi létfenntartást.

Gyermekkorom a leírt körülmények miatt úgyszólván nem volt. Elemi iskolai tanulmányaimat a Pongrácz úti elemi iskolában kezdtem el, a napi iskolai oktatás után már 1943-ban Végh Imre üvegkereskedőnél dolgoztam kifutóként. 1944-ben, 12 éves koromban a Mészáros és Konrád üveg- és porcelánkereskedőnél dolgoztam vagonrakó és kocsis mosó beosztásban egészen addig, amíg a háborús események ezt lehetővé tették. 1944-ig az elemi iskola hat osztályát végeztem el. 1945 után a létfenntartás érdekében anyám segítségével a megmaradt ruhanemünkkel vidékre jártam vagonok tetején. Közben - a felszabadulás után - iskolában befejeztem a 7-8. osztályt.

Ifjúmunkásként tagja voltam a szociáldemokrata pártnak, később a MADISZ-nak.

1950 őszén, mint kádert, beiskoláztak a kalocsai szakérettségis kultúrmérnöki karra.

Tanulmányaimat egy év után megszakítottam, rossz családi körülményeim miatt. A gyárban megszereztem a szerszámlakatosi szakmunkás bizonyítványt, és szakmunkásként dolgoztam 1952. februárig. Ekkor kiemeltek, és mint fiatal munkáskáder kerültem a normairodára. Innen 1952 őszén bevonultam és 1954-ig tényleges katonai szolgálatot teljesítettem. Leszerelése után visszakerültem a gyárba, és azóta is itt dolgozom különböző beosztásokban.

Íródott: 1973-ban.

– Mi volt a benyomása a harmincéves érettségi találkozón a többiekéről?

– Hát ott mindenkit sikeres embernek hallottam. Harminc éve nem találkoztam velük. Amit ott meséltek ezek a fiúk, én ámultam és bámultam. Valamennyit sikeres emberként könyveltem ott el. Én ezeknek a mértékét messze nem ütöm meg. Ugye, mindenki bemutatkozott, mindenki elmondta harminc éves életpályáját. Megkérdezem maguktól, hogy volt-e a negyven között olyan pályát befutó, mint én? Mert ugye most már rólam tudják, hogy milyen rettenetes nagy pályát futottam be. Egy kis beosztott vagyok egy nagyvállalatnál. Harminc évvel ezelőtt is az voltam, ma is az vagyok. Igaz, hogy nem vagyok egy törtető típus, meg nem vagyok egy észkombájn, de valahogy ezek a fiúk többre vitték. És örülök neki ezzel együtt, hogy én amilyen természetű gyerek vagyok, azért meg vagyok elégedve magammal. A fizetésem végső fokon nem rossz, és egyedüli erényemnek csak azt könyvelhetem el, hogy nem kallódtam el. Nem lett belőlem alkoholistá, nem lett belőlem valami tróger. A pályám után éppenséggel kijárt volna, hogy rendkívül mélyre kerüljek.

– Vidámnak, kiegyensúlyozottnak látta a társait

– Hát nézzék - talán nem - talán nem. Érdekes volt, hogy ott mindenki úgy nyilatkozott, hogy valahogy még ma sem tudták levetkőzni ezek a fiúk, hogy milyen mélyről jöttek. És valami - bántja ezeket, vagy mi az isten nyila. Mind elmondta, hogy milyen nehezen küzdött azért, hogy valaki lehessen. Gondolom, sok helyen kellett bizonyítaniuk. Persze megvolt a másik oldala is.

Kétségtelen, hogy ők is mélyről jöttek és szakérettségisek, vagyis állami támogatott gyerekek lettek, tehát káderként indultak, és aki vigyázott, az is maradt.

– Mit jelentett az, hogy káderként indultak?

– Hát nézzék, ezalatt azt értem, hogy amikor fölmerült az, hogy beiskolázzák a szakérettségiseket, akkor egy volt főmérnök, vagy egy magasabb rangú tisztviselő fia nem került oda. Mind ilyen csóró, elesett, szegény emberek gyerekei kerültek oda. Mert az volt az irányzat, hogy ezekből válogatjuk majd ki a jövő értelmiségét. Valahogy úgy gondolták, hogy az ilyen elesettebb emberekből csinálunk majd egy új értelmiséget. És azt hiszem, hogy ezek a fiúk, ha önéletrajzot írnak, valószínűleg az enyémmel hasonlót írnak. Olyan emberek lehetnek, mint én.

Én fiatalon jól éreztem magam fizikainak, nem is beszélve arról, hogy rettenetes kisebbségi érzésekkel, rettenetes rossz famíliával a háttérben, álomban sem gondoltam volna, hogy tisztviselő lehetek. Mert az akkor, a tisztviselő, számomra az egy vasalt nadrágos, fehér inges úriembert jelentett, mindazt, ami én nem voltam.

Amikor kiemelték normásnak, a teljesítményem miatt emeltek ki. Ámbár feltételezem, hogy végül is mindenképpen kiemelték volna. Nem tudom, mire, de az halálbiztos, hogy kiemelték volna.

Amikor 1950-ben betettek a szakérettségis kollégiumba, az egy óriási dobás volt. Igen. Na de gondolják meg. Én az elemi tanulmányaimat úgy végeztem el, hogy azt a hatot, hogy se ceruzám, se irkám - én úgy végeztem el a hat elemi, hogy még a hatodik elemiben is probléma volt az összeadás, mert én valójában nem jártam iskolába. Az anyám nekem egy hónapban hússzor írta, hogy beteg vagyok, otthon kellett maradnom, meg mindenféle mesét, tucát számra írta a papírt, hogy mért nem megyek iskolába. No most, mikor engem bedobtak a szakérettségire, mit gondol, hogy lettem én ott? Tehát azok között, akik elvégezték a nyolc általános, egy-két-három-négy gimnáziumot - mi történhetett ott velem? Végző fokon rettenetes dolog volt, mikor elvittek a szakérettségire. Hogy mondjam? Ezt nem lehetett kivédeni, ide muszáj volt elmenni. De hát itthon nagyon kellett volna a keresetem.

– Édesanyja mit szólt hozzá, hogy elmegy?

– Sírt. De azt hiszem, szegény olyasmire gondolt, hogy én most elmegyek, de mire visszajövök, valami ember leszek, és csodákat fogok művelni.

– Hogyan zajlott a beiskolázás?

– Valahova behívtak engem, valami minisztérium volt, vagy micsoda, leültek és elkezdtek velem beszélni, ki vagyok, mi vagyok. Azt sem tudom, hogy mit mondtam, és azt se tudom, kik voltak ott. Egyet tudok: egyenként hívtak be bennünket, két-három ember elbeszélgetett velünk, hogy miről, nem tudom. Így ítélték meg, hogy engem nem ide, nem oda, hanem kultúrmérnöki karra iskoláznak be. Nem tudom, mi alapján válogatták ki, mert akit iskolából hoztak el, azt bölcsészkarra küldték.

– No és azt mondták, hogy menni kell, és pontum?

– Nem. Nem kényszer volt, hanem úgy éreztem, hogy nekem tanulnom kellene. De talán a döntő az volt, hogy enni adtak és lakást adtak. És azt hiszem, valami minimális pénzt, amiből egy hónapban egyszer haza lehetett jönni Kalocsáról. De, ami ebben az időben nagy szó volt: reggelit, ebédet, vacsorát adtak. Csodálatos volt, mikor a fehér asztalon, ott a hosszú asztalon hozták a két-háromfogásos ételeket, és miután papi nevelésben voltunk, volt angol vécé. Majdnem akkor láttam először. Hát szóval el bírják képzelni: fürdő, hideg-meleg víz és központi fűtés, mindez 1950-ben - csodálatos dolog volt.

– Kiemelt fiatal káderek voltak. Milyen mozgalmi-ideológiai tevékenységük volt?

– Semmi, a világon semmi. A párttagok tartottak taggyűlést és voltak már faliújságok. De én semmiféle mozgalmi munkára nem emlékszem.

– Az évfolyamtársai elmondták, hogy részt vettek a téészesítésében.

– Onnan az iskolából? Nem emlékszem rá.

– Észre sem vette?!

– Volt? Ott? Várjunk, itt valami tévedés van. Tőlünk? A fiúk mentek el?

– Bizony.

- És én észre se vettem? Hát eszerint.
- Maguk azt akarják mondani, hogy együtt feküdtem hatvan emberrel egy szobában, és nem tudnék arról, hogy... De hát akkor arról tudnom kellett volna, hogy nohát, akkor most elme gyünk falujárásra, gyerekek. És mivel mentek?
- Kocsival.
- Milyen kocsival?
- Gyalog elmentek a pártbizottságra, és onnan vitték őket kocsival.
- Akkor hadd mondjam, hogy titokban csinálták. Akkor ezt titokban csinálták.
- Azután amikor Grósz érseket elvitték.
- Akkor én ott voltam.
- Akkor a szakérttségisek piros ingben, zárt alakulatban kivonultak, és végigmentek többször a városon.
- Hát mondom én a magamét, és mindenki azt mond, amit akar. Piros ingben, azt most rögtön, hangosan. Én piros ingre nem emlékszem egyetlenegyre sem a százhusz emberből. De hogy zártan mentünk egy párszor, igen. Elmentünk valahova, mi, a szakérttségisek, és énekeltünk mozgalmi dalokat így az utcán - erre emlékszem, de hogy piros ingben?! Egyébként is, a Grósz éjjel kettőkor vitték el!
- No most, volt egy pár évfolyamtársa, akik az ÁVH-val is együtt dolgoztak... Ültek a Grósz villájával szemben a kertben, és jegyzetelték, hogy ki megy be, ki jön ki.
- Fogalmam nincs róla. Én nem mentem be, ki se jöttem, és nem is jegyzeteltem, és nem is tudok róla.
- És meglepi?
- Igen, nagyon. Annyira meglep, hogy majdnem nem is hiszem el.
- De hát a szociáldemokrata pártnak és a MADISZ-nek tagja volt.
- Igen, tizenöt éves koromban, apám révén. Ő 1945 előtt is a szociáldemokrata párt tagja volt. Emlékszem, mint régi mozgalmárnak, 1947-ben felajánlották neki azt a lehetőséget, hogy a Fegyvergyárba vállalja el az igazgatói funkciót. Nem vállalta. Erre egy bankba helyezték őt, mint melós embert, mint kádert. Egyszer-kétszer bevitt engem is, mint gyereket, és én csak azt láttam - és ez bennem is megmaradt -, hogy a tisztviselők, akik akkor még csokornyakkendőbe jártak, idősebb emberek, mint az édesapám. Mikor összetalálkoztunk ilyen tisztviselővel, azok megálltak a félelemtől, és félreálltak, és olyan mélyen köszöntek. Utólag az az érzésem, hogy rettenetesen félhettek tőle - apámtól - ezek a régi tisztviselők. Hogy miért, nem tudom. Szóval ő vitt el az SZDP-be. A Tüzér utcában volt ez a szociáldemokrata párt háza. A felszabadulás után bevitt engem és egy rettenetesen nagy terembe apám beszélt ott a pulpituson. Ez nekem nagyon tetszett és akkor aláírtam a belépést. De csak rövid ideig jártam, mert hiszen 1947-ben már elmentem rendesen munkakönyvvvel dolgozni, s abban az évben megszűnt a párttagságom.
- A szociáldemokrata párt beolvasztására hogyan emlékszik vissza?
- Arra, hogy Szakasits kezét fogott Rákossal - hogy egy úton is elférünk? Nézze, erre nem emlékszem, de apámnak nagyon sok szociáldemokrata pártbeli barátjára emlékszem, akik nem helyeselték, úgy érezték, hogy na, most mondok egy nagy maflaságot, hogy miért nem olvad be a kommunista párt a szociáldemokrata pártba. Na! Akkor ezek így nyilatkoztak, mert még mindig visszaemlékszem, hogy az öklüket felemelték ezek a szociáldemokraták.
- Térjünk vissza a szakérttségire. Az önéletrajzában az szerepel, hogy abba kellett hagynia tanulmányait. De előbb leérettségizett?
- Hát ez óriási! Kirúgtak. Szó sincs érettségiről. Nézzék, velem közölték, hogy a Szovjetunióba kell menni. Belém ugrott az ördög, és meggyőződésem, most már védelmembe hadd mondjam el, hogy ha eminens tanuló lettem volna, és azt mondták volna, hogy itt a vonatjegy, lehet, hogy akkor is ellenkezőleg szaladok... Még két vagy három hétig bejártam az egyetemre abban a meggyőződésben, hogy valaki majd csak elintézi, hogy Pesten maradjak, de ez szóba sem jöhetett. Egyszer kapott az édesanyám a minisztériumból egy papírt, hogy a rám fordított évi költség

harmincnéhány ezer forint. És miután nem eredményes, vagy nem kíván továbbmenni, vagy nem visszük tovább, most már hadd legyen zavaros a számomra is, fizesse vissza a díjat. De hát visszafizetésről szó sem lehetett, úgyhogy három hét után szabályosan meglógtam.

Soha többet senki hozzám nem szólt. Még írtunk egy papírt, hogy a pénzt nem tudjuk visszafizetni. Elfelejtettek, és soha többet, elbujkáltam, és többet nem kerültem napfényre.

– Mit jelent az, hogy elbujkált?

– Hát nem jelentkeztem és nem fitogtattam, nem meséltem sehol, hogy én itt jártam, ezt csináltam. Még ma is csak maguk tudják, meg a bennfentes barátaim, hogy egyáltalán jártam szakérettségire. Ez az igazság. Maguk jobban tudják, volt egyáltalán valaki tőlünk, aki a Szovjetunióba ment?

– Voltak, többen is. De végül is legalább arról szerzett papírt, hogy leérettségizett?

– Én úgy tudtam a szakérettségiről, hogy ez nem elvégzett iskola, hanem durván kifejezve, egy tanfolyam, aminek az elvégzése után automatikusan felvételt nyer mindenki valahová. Én így tudtam. De erről adtak papírt? Mert nekem nincs.

– Adtak. Adtak.

– Nekem nincs.

– Szóval, visszament dolgozni, mintha mi sem történt volna.

– Mintha mi sem történt volna. Így is alakult ki az életem. Végző fokon innen kezdődik, ami már nem kezdődik, mert hiszen semmi sem történt ezután már. A világon semmi nem történt. Ez már olyan szabályosan alakult, mint mindenféle más melóssal. Mert aki egy kicsit értelmesebb volt, egy kicsit odafigyelt valahova, már kiemelték. Innen már csak így ment. És most sincs sehol sem, semmiféle karrier, semmiféle pályafutás.

– De hát kiemelték, és 1952-re már normás lett!

– Igen, az csodálatos volt. Olyan környezetbe kerültem, ahol nagyon sok ragadt rám. Bekerültem az irodába, nagyon jó képességű gyerekekkel dolgoztam együtt. Náluk régebben is volt apuka valaki, legalábbis szakmunkás; igazi lakásban laktak, ahol égett a villany. Mert én már majdnem felnőtt voltam, mikor megismertem a villanyt, ugye. A normaosztályon mind középiskolai végzettségű gyerekek voltak, és már ott az irodában titokban tanulták az esti egyetemet. Ezek a gyerekek nem olyan mélyről jöttek, mint én. Csodálattal néztem őket, hogy hogyan kell keresztbe tenni a lábat. Azt mondta nekem a főnököm, aki akkor járt esti egyetemre, hogy Laci, te egy hónapig ne csinálj semmit, nézd, hogy mások mit csinálnak, hova mennek, hogy mennek. Nézd meg a stopperórát, hogy működik, mit csinál, mi történik veled, mi az a perc. Szóval csodálatos légkörbe kerültem.

– A munkások is elfogadták magát?

– Kifejezetten szerettek. Az akkori normaosztálynak ma is híre van, patinája. Akik ott voltak, azokat elfogadták, velük engem is. Erről a társaságról nagyon ritkán sütötték el azt a viccet, hogy citromcsavarók.

– Pedig abban az időben mindenhol csökkentették a normaidőt, emelték a követelményeket.

– Ja, a sztahanovista mozgalomra gondol. Ez nálunk nem volt divat. Volt egy esztergályos, aki több száz százalékot ért el, de most, ha tetszik a Horváth Edének, ha nem tetszik a Horváth Edének, én mégis megmondom, lehetetlen volt egy nagyon finoman kimunkált normát több száz százalékra teljesíteni. Lehetetlen volt. Ezt én akkor is színészi munkának tartottam. Az optimális jó norma az, amit egy átlagos teljesítményű ember száz százalékra tud teljesíteni. Ez ma is szabály, akkor is az volt. Akinél egy fizikai dolgozó kétszáz százalékot tud elérni, az rossz normás. De bármilyen furcsa az élet, a normás is odafigyelt, hogy az a norma ne legyen kétszáz százalékos, és már akkor odafigyelt a fizikai dolgozó, hogy ebből ne legyen kétszáz százalék. Nem tudom, hogy értik-e? Miután ez az összhang megvolt közöttük, elfogadható volt az idő, tökéletesen spurban voltunk. Akik ezer százalékot teljesítettek, azoknak a világon minden a kezükre volt játszva, mesterségesen bizonyították, hogy ilyen képességű emberek is léteznek. Szóval mi is nyomás alatt voltunk a Rákosi-időben, és én valahogy úgy éreztem, hogy az már nem lehet tökéletes dolog, hogy újságból lyukat vágva nézelődnek a portán, és megfélemlítenek embereket.

– Jött 1956 októbere.

– Igen. Itt laktunk közel a gyárhoz. Állt itt egy vonat, ugráltak le az emberek róla, és puska volt a kezükben. És amíg ezeket csodáltam, szólt egy fiatalember: itt van ez a puska, kitört a forradalom. És a többire nem emlékszem. Hát miután én világeletemben félttem a puskától, otthagytam, és beosontam a gyárba.

Hát milyen érdekes az élet! Én ugye, aki soha nem fitogtattam semmiféle munkásmozgalmi dolgaimat, rögtön, hogy mi a francért? Abban a pillanatban rettenetes demokrata lettem. Rögtön belém ugrott az ördög. Abban a rettenetes pillanatban nagy-nagy demokrata lettem. Tudniillik, az a helyzet, hogy bármilyen furcsa, azért 45-től mégis az én kicsi kis életem azért fejlődött. Előre ment ugye. És rögtön eszembe jutott az Augusztá-telep, meg az állati nagy nyomor, és akkor már tényleg tudatosan. Nekem az első szóra, mikor nekem azt mondták, hogy Laci, be kell jönni a gyárba, gyere be, véd a gyárat, hogy ne hurcolják szét. Itt valami érthetetlen dolog történt, de vigyáztam a gyárra.

– Mért, széthurcolták volna különben?

– Nem, de valami óriási méhkas volt. Le kellett zárni a gyárkapukat, hogy idegenek ne jöhessenek be, - fölborult a rend, ugye. Nem jöttek vonatok, villamosok - hétszentség, hogy nem jártak be az emberek. Az első naptól kezdve egészen a végéig a gyárban voltam, nem mint normás - mert az első volt, hogy a normásokat leváltották, megszüntették. Engem a munkástanács mindjárt leváltott, aztán én voltam a gondnok. Hol én voltam valami nagyember, félóra múlva a munkástanács eldöntötte, hogy kisember, aztán megint nagyember. A vége az lett, hogy letettek a garázsba, mint fizikai munkást, mert van szakmám. Akinek nem volt szakmája, meg gimnáziumi érettségije volt, azt menesztették.

– Az előbb azt mondta, hogy a munkások nem utálták a normásokat. Akkor mégis mért oszlatták föl?

– Nem utálták. Persze nem azt mondtam, hogy csókolóztunk. Azt mondták, nincs rájuk többet szükség. Hát ott elhangzott a gyárban a saját fülem hallatára, mikor az egyik ember fölment egy ilyen emelvényre, és azt mondta: most a normások fognak dolgozni, és mi fogjuk őket mérni. Hát ilyen volt.

– A gyárőrséget a kommunista párt utasítására szervezték meg?

– Fogódkodjon meg, nem mondom magának, hogy ki volt ennek az elindítója. Bennem csak most az maradt meg, hogy azért megyünk be a gyárba, hogy nehogy bárki vagy bármi illetéktelen a gyárba bemenjen, és ott valami kellemetlenséget csináljon. De egyébként semmiféle, egyébként puskám nem volt. És itt a gyárba semmiféle dolog nem történt. Arra emlékszünk viszont, hogy egy ilyen csattanásra lettünk figyelmesek. Kimegyünk a gyárba - mi van? Hát a legnagyobb megrökönyödéssel látjuk, hogy a laboratórium tetején lévő vörös csillag leesett. Hogy most milyen szél fújta le, ez máig kideríthetetlen. De semmiféle fegyveres harc nálunk nem volt. Azt azért el kell mondanom, hogy óriási pénzért voltunk bent, mert ezt nagyon megfizették. Szóval akkor - akkor 24 órának tekintették és valami felemelt áron fizettek.

Hát ez az összkomfortos ellenforradalmi jelleg: villany, gáz volt, de melózni nem melózott senki. Még kaját is osztottunk a gyárban, ugye.

– Na most, visszatérve hogyan látja? Mi történt 1956-ban?

– Így egy kicsit az egész dolgot mérve: nekem ez a rendszerváltozás 1945-ben csak jót hozott. Ha nem jön el, akkor nem is tudom, valami züllött csavargó lennék. De a végén már én sem ettem meg azt a dolgot, tudja, hogy most ne együnk, mert majd később jobb lesz belőle. És ez már általános hang volt a gyárban, és kifejezetten komoly feszültségeket jelentett. Abban a rendszerben már, akkor 1956-ban, mikor ugye Rákosit a Petőfi körben kis köpcösnek nevezték, akkor már rettenetes belső feszültség és elégedetlenség volt bennünk mindnyájunkban. Szóval az már azért túlzás volt, hogy egy taggyűlés fél ötkor kezdődött és a mi gyárunkban még nyolc órakor javában tartott, és egymást hátulról bökdösni, hogy el ne aludjál, mert figyelnek. És az borzalmas volt, hogy ott nem is terelték az embereket a kultúrházba, hanem mind önként ment. Az borzalmas volt, hogy mind önként ment. Mert érezte, hogy mennie kell. Ezt aztán zokon vették.

– Igen. Na most, Önt októberben a garázsba tették, és aztán? Később hova került?

– Hogy miket csináltam? Húúú! Voltam normás, normás után voltam munkaügyi, munkaügyi után voltam áras... áras után lettem terves, és ezzel kész. Most terves vagyok. Általában nem voltam vállalkozó természetű, úgyhogy egyhelyben maradtam. No meg sok balhém is volt a gyárban. Például: Egyszer egy május elseje alkalmával Schäffer Kálmán, ez a szociáldemokrata üzemvezető, aki bevitt ötvenben a gyárba, óriási palávert vert ki, hogy fehér ingben, nyakkendőben mentem felvonulni, mondván, hogy csak egy régi reakciónak a fia jár ilyenben, ez meg a munkások ünnepe... Rajta viharkabát volt, magas szárú cipő, vászonköpeny és micisapka. Rettenetesen leszúrt. De ezen nem változtattam, soha! Mert még akkor, amikor nem volt ruhám, és mindig csórón jártam - eldöntöttem, hogy ha megtehetem, mindig nyakkendőbe fogok járni... Abba is járok, abba alszok, abba megyek, nekem ez nem zsenánt. És nem megszólom magukat, de én a világért föl nem veszem a farmert, pedig hát körülbelül van tizenhárom nadrágom, és körülbelül harmincegy pár cipőm. És körülbelül négy bőrkabátom, nem állok rosszul anyagilag... semmiféle problémám nincs. De ragaszkodom az inghez, meg a nyakkendőhöz, meg a kabáthoz, meg hogy valahogy kinézzek. És már a fél világ röhög a kalapomon, mert kalapban járok. Ma már önök nem járnak kalapban. Ugye, nem járnak? Én abba járok. És három televízióm van. És tizenegy teniszütőm meg egy Zsigulim. Beteges dolog? De hát én nagyon mélyről jöttem. Ezt nehezen emészttem meg ma is. A háború végén innen harminc méterre laktunk anyámmal egy pincében, és egy éjszaka megalvadt a hó, elöntött a víz, az ajtó kifele nyílt és nem tudtam mozdulni. Már a mellemig ért a víz. Az öcsémet felfelé tartottam a kezemben és kiabáltam, hogy segítség! És akkor nem volt sikk segíteni, mert előfordult, hogy a hölgyek kiabáltak, hogy segítség! És nem jött senki sem. Tehát én már kiabáltam segítségért a szomorú életemben. Önök soha ne kiabáljanak segítségért. Csúnya dolog. Ritka szép élmények, ugye? Hogy elájulok éhen, meg ilyen marhaságok. Meg mit tudom én, most látnak egy olyan embert, aki 18 éves koráig 42-es, 43-es cipőbe jár gyerekcipő helyett. Nem emlékszem vissza, hogy anyám vagy apám nekem zoknit vagy egy fürdőnadrágot vett volna az életében. Nem, nem emlékszem vissza. Kérdezzenek csak. Mikor mondjuk én elmentem iskolába, én alig vártam, hogy csöngessenek, meg hogy megverjek valakit tízóraióért. Most mért ne mondjam meg őszintén maguknak? Így se találkozunk az életbe többet. És ez így igaz. Mért nem lehettem én másnak a fia? Akkor nem kellett volna szakérettségire mennem, és talán akkor megtanultam volna zongorázni vagy gitározni, és akkor több lehetett volna belőlem, mint most. Csúnya, de hát hadd mondjam el.

Hát, amikor én bekerültem a gyárba - most hadd mondjam meg maguknak -, hogy amikor átvettem a szakmunkás bizonyítványt, azt hittem, hogy itt a csúcs. Én azt hittem, hogy te atyaisten, Takács Laci szakmunkás lett. Ez valami. A szakérettségi, az nagy kísérlet volt, csakhogy abban a pillanatban el kellett felejtenem, amint vége lett, mert magam is féltem, hogy valaki felszínre hozza, s örültem, hogy mások is elfelejtették. Soha nem is beszéltem róluk.

Egyszer tettem egy kísérletet, hogy adjanak róla érettségi papírt, írtam Kalocsára, mire valaki odanyilatkozott, megszűnt iskolatípus, anyagait felszámolták.

1989

– Ma másképpen látja a világot, mint amikor utoljára találkoztunk?

– A világon semmi különösebb nem történt velem. Kicsit lelassulva, csendesen élek. És várom a nyugdíjamat.

– És a változásokról mi a véleménye?

– Én magamnak élő pali vagyok. Régen is csenden éltem és ma is. De nap mint nap, sok olyan emberrel találkozom, aki annak a rendszernek is pártfogoltja volt, meg a mainak is. Ezért úgy ítélem meg, hogy egyik pártnak sem leszek a tagja. Meg aztán nyugdíj előtt ezt nem is tartanám célszerűnek.

– A szakérettségisekkel ma sem tartja a kapcsolatot?

– Régen sem és ma sem.

- Azt tapasztaltuk, hogy sok szakérettségis manapság tele van félelemmel.
 - Félnék? Mitől? És ki fél? Nem a földrengéstől. Lehet persze, hogy vannak, akik félhetnek. Ezek a fiúk a szakérettségi után kádergyerekek voltak. Én azonban nem fejeztem be az egyetemet, káder sem voltam, nekem ez mind közömbös. Ma én úgy érzem, ha tényleg érti a szakmáját valaki, nincs mitől félnie. Ma már teljesen mindegy, hogy valaki szakérettségis volt-e vagy sem. Semmiféle félelemre nincs ok.
 - És a jövő?
 - Jó dolog, ami történt. Lehetetlen volt ezt a rendszert továbbvinni. Tudom, hogy a fejlődés és az új rendszer sok keserőséget fog még okozni, de lehetetlen volt a korábbi módon folytatni. Valamilyen rendet kellett teremteni. És ez sok embernek fog keserőséget okozni. Ezt a változást azonban többen várták, mint akik nem. Attól lehet persze félni, hogy holnap mit fogunk enni. De rendet kell teremteni.
- Nekem eszmém a demokrácia. Megteremteni ezen a földrészen, - nem Svájc és nem Amerika - de valami kellemes jólétet.